

GUIDO SARI

UN CAS DE FETILLERIA A ITTIRI CANNEDDU A MITJAN SEGLE XVII

El procés inquisitorial que s'examina en aquest treball ens permet de tenir una idea més clara sobre l'evolució que en el segle XVII va viure la institució que el va instruir. Si els tipus d'acusacions reflecteixen una mentalitat que sembla inalterable malgrat el pas dels segles, no gensmenys, és possible llegir entre ratlles un estat de crisi de l'esmentada institució. És notori que el fi de la Inquisició espanyola era la repressió de l'heretgia i que aquest fi fou perseguit amb zel en qualsevol lloc on el Sant Ofici tenia els seus representants. Amb tot, en una àrea marginal com Sardènia el perill de contaminació herètica sovint fou més potencial que real. N'era ben conscient, el 1560, l'arquebisbe de Càller, Parragues de Castillejo, qui, escrivint al bisbe de Tarazona, admetia que els sards podien ser acusats de tot tret de ser heretges¹. I en ple sis-cents, ja llunyans els temps de l'Arquer², una acusació de substancial heretgia, de debò, podia considerar-se improbable, mentre es presentaven amb freqüència els casos de fetilleria, sobretot després que l'inquisidor Ferran de Valdès³ va promulgar les "Instrucciones", tot eixamplant les competències dels tribunals inquisitorials i assignant-los també els processos relatius a les pràctiques supersticioses, als quals s'afegien els per sol·licitació *ad turpia*, sodomia, blasfèmia, omissió d'obtemperància a deures religiosos, actes contra el Sant Ofici⁴. I si observem la casuística dels processos duts a terme a Sardènia entre el 1572 i el 1688⁵ es veu com prevalen els reats de superstició i els contra el Sant Ofici. Tanmateix la fetilleria podia derivar fàcilment en la bruxeria, que, pel seu significat d'apostasia de la fe veritable, era reconduïble a l'heretgia formal i com a tal punida.

Una emfasització herètica de les pràctiques supersticioses, una atribució de significats i valors apostàtics a comportaments i creences que enfonsaven llurs arrels en tradicions populars precristianes, que no tenien res en comú amb rebuigs conscients i polèmiques contra l'ortodòxia catòlica, eren pràctica habitual en gran part dels processos inqui-

sitorials en el regne de Sardenya. Però, aleshores, al segle XVII començava a adquerir un valor diferent. Per això, a més de prescindir de la uniformitat dels formularis, emprats per als interrogatoris, i dels capteniments que podem retrobar en els jutges, cal advertir una major garantia, o respecte de la legalitat vers els drets de l'acusat, i també una mena de burocratització de la pràxi inquisitorial, gairebé un intent de justificar l'existència mateixa de la institució. Tot això naixia de la consciència que l'activitat del Sant Oficise sostenia essencialment sobre ordinaris casos de superstició i que si els defensor de la pravitat herètica volien continuar sent considerats com a tals, havien de connotar -i de vegades ho podien fer només nominalment- d'heretgia i apostasia també altres crims morals.

Un valor emblemàtic de cas de superstició, que podia ser connotat d'apostasia i heretgia, té el procés que va veure com a acusat un pastor d'Ittiri Canneddu, el 1657. El protagonista era un jove de gairebé 25 anys, Joan Spanedda, acusat d'haver matat amb arts diabòlics el bestiar d'un seu paísà. De l'examen dels testimonis, que ens permeten conèixer més detalladament el fet, podem obtenir també abundoses informacions de caràcter històric i etnoantropològic.

La primera testimoni, interrogada el 28 de gener de 1657 a Ittiri pel comissari i inquisidor fiscal Leonardo Caparoni, fou Petronilla Cossu. Va deposar que el 8 del mes d'octubre passat, a mitjanit, mentre dormia amb el seu marit, va ser despertada per la llum de la llar, que, tanmateix, recordava d'haver apagat i gràcies a la qual va veure unes persones que coneixia molt bé: Miquela, Luguia i Elisabet Ezone, Joana Cossu, la seva sogra, i Joan Spanedda Ezone, fill de Luguia, difunta al temps del procés (ARCHIVO HISTORICO NACIONAL DE MADRID, *Inquisición*, doc. 1628, núm. 1, f. 1). Així mateix va veure que en companyia de les dones hi havia quatre cabrons, un dels quals en posició erecta, com a una persona, rere Miquela Ezone, els altres tres estaven ajaguts a terra rere les altres dones.

En va descriure la pinta diabòlica segons les faisons d'un imaginari iconogràfic molt corrents: tenien el pèl llarg i vermell, llargues també les orelles i grans els ulls, la llengua els penjava negra i gran com una mà (f. 1v). Contà que pel temor simulà de dormir, però que pogué sentir-ho tot. Oí que Miquela Ezone, adreçant-se a Joana Cossu, li deia de buscar una cosa i, com que aquesta no la va trobar aviat, demanà ajut al cabró que estava dempeus i que es deia Muciano. Aquest va treure amb la boca des de sota el matalàs, de la part dels peus, un embolcall de drap vermell (f. 2), el contingut del qual va ser descrit minuciosament per la deposant. Consistia en un tros de sola de sabata i dos trossos d'espelma posats en forma de creu i al mig una

grossa sargantana, fixada per una espina, que tenia espines també als ulls, a les temples i a la boca.

Per tal d'evitar que algú pogués remarcar la incongruència entre un tal esperit d'observació i la declaració d'haver fingit de dormir per por, la testimoni va afirmar d'haver trobat aquelles coses vuit dies abans dins el matalàs del seu llit de la part de la capçalera i, no sabent de què es tractava ni de qui les havia posades allà, les va traslladar de la part dels peus. Relatà que quan les dones van tenir a les mans la fetillera, de la qual Miquela es va declarar autora, van recordar que amb fetilleries semblants ja havien matat algunes persones (f. 2v), i després quedaren d'anar a col·locar-les-hi. Llavors Miquela va decidir que Joan hauria comprat a Sàsser mig escut de verí per matar Luguia, perquè havia estat citada i es temia que ho revelés tot.

La testimoni deposava, a més, que en aquella ocasió Miquela havia cridat el cabró Muciano: nostre déu, i que després les dones es van despullar nues i es van ungir amb oli (f. 3). Recordava també que vuit dies més tard Luguia Ezone va morir enverinada (f. 4v).

El 29 de gener, sempre a Ittiri fou interrogada Bernardina Cano, anomenada Bellay, "vecina y natural" d'aquella vila, vídua de 35 anys. Va deposar que a finals de desembre de 1655, al temps de la festa de Nostra Senyora de Coros, va anar a casa seva, vers les dues de la tarda, Joan Spanedda, fill de Luguia Ezone, ara difunta, qui, mostrant a ella i al seu marit, aleshores viu, un bastó d'una fusta que en sard s'anomena calarigue, va dir que amb aquell hauria matat tot el bestiar de la vila. La deposant li va fer notar que com a màxim hauria pogut matar un parell d'ovelles (f. 6v), però certament no les vaques. Joan va contestar que encara havia de netejar-lo i després l'hauria portat on passava el bestiar i amb tres paraules màgiques l'hauria matat.

El mateix 29 de gener fou interrogada també Joana Quessa de 25 anys. Va testificar que la setmana precedent va sentir Joan Spanedda, a la tarda, que parlava amb la muller i que li deia de tenir un bastó de calarigue que volia portar on haurien passat les ovelles de Icorgio Sarria i així totes haurien mort (f. 8v), i que hauria fet la mateixa cosa a tots a qui tenia odi. La testimoni va poder sentir aquestes paraules perquè s'aturà rere la casa de l'acusat, on aquell no podia veure-la. I d'aquesta manera, igualment, va sentir Miquela i Elisabet Ezone queixar-se de Leonardo Nurra perquè creien que aquest, expretendent de Dominiga, muller des de poc temps de Joan Spanedda, havia 'lligat' la parella amb alguna fetillera, per tal que no poguessin consumir el matrimoni. I una tarda, passant pel carrer on vivien les dues dones les va sentir que parlaven amb el seu nebot Joan i que deien, al·ludint al seu matrimoni: - va fer això i nosaltres farem que abans que passi un any mori precipitat,

i en efecte Leonardo Nurra aquell mateix any "murio despañado" (f. 8v).

La deposició de Petronilla Cossu mereix més atenció perquè conté l'acusació més greu i perquè és l'única que prové d'un testimoni ocular. Per això presentem ara, sense respectar la diacronia processal, els interrogatoris posteriors, que donen un desenvolupament del tot singular a les seves declaracions.

El 13 de juny de 1657, en el reial castell de Sàsser⁶, fou interrogada per l'inquisidor Gregorio Cid Carriào en presència de dos carmelitans. La dona recordà d'haver depositat davant un comissari del Sant Ofici en la vila d'Ittiri Canneddu contra Joana Cossu i altres dones (f. 14v) i demanà que li llegissin la deposició precedent. Després va afirmar que no havia de rectificar o afegir res. Li van preguntar si les dones, un cop que s'havien despullat i ungit, van sortir així a fora i si Joan Spanedda Ezone es quedà a casa (f. 15). Va respondre que van eixir nues i amb elles va anar Joan Spanedda, que igual com les dones es despullà i ungí. Li fou demanat si quan les dones sortiren de casa obriren la porta o si aquesta quedà tancada i com la trobà el matí següent. Contestà que van obrir la porta tocant-la i que el matí següent la va trobar tancada com els altres dies (f. 15v).

La testimoni fou interrogada novament el 26 d'octubre, sempre en el reial castell de Sàsser. Després d'haver-li llegit allò que ja havia testificat contra Luguia, Elisabet i Miquela Ezone, li preguntaren si després que havia estat en el tribunal, s'havia posat malalta i quina malaltia havia tingut. Va respondre que des del dia de Sant Joan Baptista d'aquell any va patir dolors al cor i en tot el cos, i pels signes que manifestava fou examinada, per tal de "conjurarla", per Pedro de Tola sacerdot i curat de la parròquia d'Ittiri (f. 17). Oprimida pels dolors i en estat d'inconsciència, no podia afirmar el que va passar, però algunes persones li van referir que fou portada a l'església d'Ittiri, on es trobava Marguerida Capita, que deien que era posseïda, i aquesta va descobrir que també la testimoni ho era. Els dolors la van turmentar fins a finals de juliol, després ja no els va tenir més i es trobava bé (f. 17v).

El 4 de novembre, davant l'inquisidor de Carriào, es va voler esbrinar si Petronilla Cossu estava posseïda, i es confià a mossèn Nicola Maninquedda la tasca d'exorcitzar-la. Per alguns signes ("singultos") i per les respostes que li va donar, Maninquedda la judicà endimoniada (f. 18, 18v).

El 12 d'abril de 1657 l'inquisidor Carriào per primera vegada va interrogar Joan Spanedda. No coneixem la data del seu empresonament, tanmateix, com podem deduir de les dates dels interrogatoris dels testimonis, que sempre precedien els de l'acusat, van passar uns

mesos abans que fos convocat per l'inquisidor. Durant tot aquest temps, segons la praxi del respecte rigorós del secret de les acusacions, l'imputat no sabia per quin motiu el Sant Ofici el detenia⁷, ni podia informar-se'n mitjançant contactes amb l'exterior, amb el món dels lliures, perquè li eren prohibides fins i tot les visites dels parents. Ho sabia momés en el moment de la formalització de l'acusació.

L'inquisidor, després d'haver-lo fet jurar, li va posar les preguntes de ritu sobre el seu estat civil, sobre la professió, els seus pares i parents, la seva instrucció religiosa i les pràctiques devocionals. L'acusat va declarar de tenir 23 anys, d'haver nascut a Ittiri l'any de l'epidèmia i d'haver viscut amb la mare fins el 1652, moment en què es va casar amb Dominiga Carta de Vila Nova, de no tenir fills, de treballar com a pastor de porcs i ovelles, de no saber ni llegir ni escriure (f. 25v). Va donar el nom dels pares i dels avis, si més no el nom dels que coneixia, dels oncles i ties materns i paterns. A la pregunta si algun dels seus parents havia estat detingut pel Sant Ofici, va contestà que cap dels seus parents mai no fou condemnat, reconciliat o penitenciat pel sant tribunal. Li fou demanat si era cristià batejat i confirmat, si oïa missa, si es confessava i combregava. Va respondre que per gràcia i misericòrdia de Déu era cristià batejat i confirmat, oïa missa, es confessava i combregava en els temps manats per la santa mare Església i, a més, sempre que podia. L'última vegada s'havia confessat feia un mes a Ittiri amb Francesc Cossu (f. 25), curat de l'església parroquial. De tota manera fou notat que no coneixia bé el Pare Nostre ni la Salve Regina, i en recitar el Credo va cometre dos errors (f. 25v). Li fou preguntat si sabia o presumia saber la causa per la qual havia estat empresonat. Va afirmar de no saber la causa de la seva detenció. Llavors li fou remarcat que el Sant Ofici no acostumava detenir persones sense haver pres informacions suficients que comprovessin ofenses a Déu o a la fe catòlica o al Sant Ofici (f. 26).

El 21 d'abril Joan Spanedda va nomenar com a seu curador, és a dir com a seu defensor, mossèn Pedro Quesada (f. 28) i va confirmar tot allò que havia deposat en l'interrogatori precedent (29).

Finalment, el 12 de maig de 1657, l'inquisidor fiscal Joan Panyagua va presentar l'acusació contra Joan Spanedda en la forma prescrita pel dret (f. 29v). Després d'una espera que intuïm angoixosa i que podia ser molt llarga, el detingut era assabentat sobre els motius del seu empresonament. Era acusat, si bé cristià batejat i confirmat, d'haver comès greus i atroços delictes d'heretgia i altres abominables d'endevinació, fetilleria i superstició, d'haver matat bestiar amb arts del dimoni, amb el qual tenia un pacte exprés, de ser "venefico" i homicida, d'haver participat en un acte de fetilleria en companyia d'al-

gunes seves parents i de quatre diables en forma de cabrons (f. 31). Li fou recordat que amb aquelles fetilleries les dones van executar diversos homicidis i gravíssims danys i que tots aquells sortilegis denotaven el pacte exprés i el comerç que ell tenia amb el dimoni (f. 32). A més, va ser acusat d'haver-se procurat, sempre amb art diabòlic, un bastó de fusta que en sard es diu calarigue i de voler matar amb aquell tot el bestiar de la vila, i d'haver realitzat el seu propòsit; de fet, després d'haver posat sobre el bastó tres trossos de carn i haver dit tres paraules màgiques, es va apostar en el lloc on passaven les ovelles d'un seu paísà i aquelles van morir totes. També va amenaçar de fer la mateixa cosa a qualsevol persona envers la qual sentís odi. I malgrat que en les audiències, que amb ell s'havien fet en aquell tribunal, sempre havien estat caritatius i se li havia amonestat que declarés sencera i veritat, no ho havia fet, callant-la amb una confessió "diminuta y paliada", pretenint d'enganyar el Sant ofici. A més havia "perjurado evidentemente" perquè sota jurament havia depositat que cap dels seus parents mai havia estat detingut pel Sant Ofici, mentre, al contrari, resultava que la seva àvia Sebastiana Ezone havia estat condemnada pel tribunal de la Inquisició pel crim de fetilleria, i aquest art el reu havia heretat i prosseguit (f. 32v). I encara va mentir declarant de tenir com a única tia materna Miquela Sanna: constava, en canvi, que també Isabel Carta era germana de la mare. L'inquisidor fiscal, per això, demanava per a Joan Spanedda l'excomunió major, que fos condemnat a les penes més grans i greus i que fos posat al turment, que s'havia de repetir fins que digués la veritat (f. 33).

Joan Spanedda es va professar innocent i va declarar d'haver dit la veritat. Afirmà que mai va matar cap bestiar, que morí per voluntat de Déu, que no havia conegut l'àvia materna Sebastiana Ezone i que no sabia que va ser condemnada pel Sant Ofici, així com ignorava que la seva mare tenia altres germanes (f. 33v). Va negar tot allò que era contingut en l'acusació, va demanar de ser absolt i va recusar alguns testimonis (f. 35). No en coneixia el nom, però li devia ser bastant fàcil endevinar-lo, tant per l'exigüitat demogràfica de la vila com per la riquesa de detalls de les deposicions, que certament espavilaven records i donaven al detingut la possibilitat d'associar persones ben concretes a les acusacions. L'inquisidor llavors ordenà que fos "recivido a prueba" allò que afirmava Joan Spanedda i el fiscal demanà que s'examinessin els "contestes" i es ratifiquessin els testimonis en la manera consentida pel dret (f. 35). Però els testimonis van confirmar les declaracions de llurs precedents interrogatoris (ff. 37, 38, 39) i quan el 30 d'agost fou feta la "publicación", és a dir quan van ser llegides a l'acusat les deposicions i se li'n va donar còpia, aquest

afirmà que tots els testimonis declaraven el fals (f. 39v).

El 3 de novembre l'inquisidor va rebre la defensa (f. 40v) que el "letrado" Pedro Quesada havia preparat i el dia vuit la va llegir a Joan Spanedda. Aquesta es basava en les afirmacions de l'imputat, tendia a desmuntar la credibilitat dels testimonis, o millor de les testimonis, gairebé una conjura femenina contra el jove pastor. En la "publicación", de fet, encara que s'hagués omès el nom dels deposants, protegit pel secret, se n'especificava el sexe i l'edat. I això facilità a Joan Spanedda d'intuir la identitat de la colla de vídues, casades, fadrines, que l'acusaven i de fer remuntar a motius personals de rancúnia i venjança les deposicions fetes contra ell.

Però, com que només podia intentar endevinar-ne el nom, per seguretat amplià el doll de les probables acusadores, anomenant també persones que no van testificar. De tota manera, el mateix procediment inquisitorial que, donant crèdit a dues testimoniances concordes, és a dir considerant-les suficients per presentar una acusació, encara que poguessin ser falses, dificultava la defensa del reu, en un únic cas en garantia els drets: no acollia, de fet, les deposicions dels així dits enemics capitals⁸. Joan Spanedda aprofità aquesta possibilitat, que era pràctica molt útil i que molts feien servir, i recusà els testimonis.

L'explicació de les recusacions ens ofereix, enllà d'un millor coneixement dels mecanismes que podien alimentar, o en els quals es podia basar, un procés inquisitorial, informacions precioses de caràcter històric i antropològic sobre la societat en què neixien les delacions que engegaven aquests processos.

Joan Spanedda ens presenta una llarga llista de dones que ell considera i declara com a seves enemigues capitals. Són totes habitants i naturals d'Ittiri, doncs, paisanes, que es presumeix l'acusat conegui molt bé. Els fets que són associats a llurs noms ens proporcionen també una imatge no gaire serena de la petita vila a mitjan segle XVII, on sembla que, sovint, la veu de l'arcabús posava fi als plets i a les baralles entre els nadius.

Joana de Nurra era la seva enemiga capital perquè Leonardo Carta, nebot del marit Baingio Carta, 8 anys abans havia matat amb una arcabussada Joan Esteve Cadoni seu parent de quart grau. Tomasina, Antonia, Jagumina de Nurra, filles de Joana, li eren enemigues per la mateixa raó (ff. 42, 45).

Bellay Canu li era enemiga perquè l'any precedent l'havia querellada per haver-lo amenaçat, i el notari inquisitorial d'Ittiri Baingio Cugurra n'havia instruït el procés (f. 42), i també perquè, feia dos anys, Miquela Sanna i Isabel Solinas, germanes de sa mare, van denunciar-la i processar-la "per unas palabras injuriosas"⁹. Joana i Pascangela Porcu,

germanes de Bellay, li eren enemigues per aquest mateix motiu (f. 42v).

Busiana Zapeo li era enemiga perquè era cosina de Joan Baingio Ara que deu anys abans va matar Sebastian Solinas, un seu cosí.

Catalina era criada de Joan Nicolau Farre, seu enemic capital perquè el nebot, Baingio Carta, va ser ferit a mort pel seu oncle Salvador Sannia (ff. 42v, 45v).

Joana Pinça li era enemiga perquè set anys abans el germà Geronimo va matar amb una arcabussada Antiogo Lubino cosí seu (f. 43). I igualment li eren enemigues Catalina Pinça i Sambiguthia Sussarello, perquè Geronimo Pinça els era respectivament oncle i cunyat (f. 45v).

Joana Quessa li era enemiga perquè vuit anys abans l'oncle, Sebastian Ara¹⁰, va matar Sebastian Solinas cosí seu (ff. 43, 45v).

Joana Solinas li era enemiga perquè va tenir un plet amb ella, que per això va amenaçar-lo de fer-li tot el mal que pogués (ff. 43, 45v).

Antonia Dejana li era enemiga perquè el germà l'any passat havia matat Gavino de Riu seu cosí (f. 46). I es remarcava al final que totes aquestes coses eren vertaderes per pública veu i fama (f. 46).

Com que de les proves de l'acusació, segons la defensa, no en van resultar de convincents, fou demanat que es verificuessin els testimonis. Per exemple no s'havia declarat si la llum de la llar, de què es parlava en la primera deposició, era suficient per consentir el reconeixement de l'imputat i no s'havia especificat on aquest era respecte a la llum. Hi havia, a més, qui afirmava d'haver sentit d'altri allò que havia testificat, però sense dir de qui ho havia oït (f. 44), i per tant no podia testificar perquè "testis de auditu alterius qui in causa non deposuit nihil probat" (f. 44v). Fou demanat, doncs, que els testimonis contraris fossin examinats per constatar, primer, si sabien que l'imputat era menor de vint-i-cinc anys i que era bon cristià, temorós de Déu, aliè de fer el mal i que freqüentava regularment els sagraments (f. 44v), segon, si coneixien els lligams de parentiu entre alguns testimonis i els motius personals de venjança, relacionats amb els fets de sang precedentment recordats, que els empenyien a depositar contra l'acusat (ff. 45, 45v).

Llavors l'inquisidor va establir que es tornés a escoltar els testimonis i que especificuessin si eren enemics del reu i aclarissin llur grau de parentiu entre ells i amb Joan Spanedda (f. 47). Com que en els articles de defensa presentats per l'imputat, aquest havia demanat que s'examinés el procés que el notari inquisitorial Baingio Cugurru havia instruït contra Bellay Canu i l'altre, sempre contra Bellay, volgut per les ties Miquela Sanna i Isabel Carta, fou manat de buscar els actes dels processos, però, com afirmà el mateix notari, en aquell tribunal no n'hi havia cap contra Bellay, ni querelles que li haguessin donat

Miquela Sanna i Isabel Carta, només en fou trobada una per part de Luguia Solinas Ezone, del 18 de juny de 1655, en què es deia que Bellay Canu l'amenaçava que l'hauria matat a ella i els seus fills: perquè el marit Antoni Fiore s'havia posat malalt a causa de Luguia. De tota manera no s'havien examinat testimonis. Hi havia sols la comunicació de Luguia Ezone al comissari del Sant Ofici (f. 49).

El 26 de novembre de 1657 a Ittiri Canneddu davant el capellà i comissari del Sant Ofici Leonardo Caparoni fou convocat Francesc Cossu de seixanta-cinc anys, clergue i "presbitero" de Sennori, curat de l'església parroquial d'Ittiri. Fou assabentat que Joan Spanedda el presentava com a testimoni de defensa i fou convidat a dir tota la veritat. Va depositar que coneixia l'imputat, sabia que treballava com a pastor i com a tal vivia al camp. Des de set o vuit anys ençà, durant la quaresma, solia venir a confessar-se i ell l'havia confessat una vegada l'any (f. 51v). No coneixia l'edat de l'acusat.

Fou interrogat també Francesc Troisco Simula d'Ittiri de setanta anys, sagristà de l'església parroquial. També la seva deposició fou favorable a l'imputat. Va dir, de fet, que reputava Joan Spanedda home honrat, bon cristià (f. 52), temorós de Déu, atès que mai no l'havia vist fer alguna cosa dolenta i l'havia vist confessar-se i combregar una vegada l'any, quan la santa mare església ho mana. Segons ell Joan Spanedda tenia vint-i-tres o vint-i-quatre anys i sabia que era pastor i vivia en campanya guardant el seu ramat (f. 52).

Fou convocat Francesc Mula de quaranta-cinc anys, clergue i prevere d'Ittiri que durant quatre anys havia estat curat de l'església parroquial d'aquella vila. Declarà d'haver vist, al llarg d'aquells anys, Joan Spanedda confessar-se i combregar una vegada cada any i per dos o tres anys s'havia confessat amb ell. No sabia amb seguretat si era pastor i n'ignorava l'edat (f. 52v).

Si aquests primers tres testimonis garantien la bona conducta moral de l'imputat i el seu respecte pels deures religiosos, foragitant el dubte que hagués abandonat la fe catòlica i, doncs, donaven una imatge del tot positiva que podia contrastar les acusacions, els testimonis de defensa successius, bé per la laconicitat de les deposicions bé pels dubtes que insinuaven, certament no van contribuir a millorar la seva posició.

Januàrio Biddau d'Ittiri, de vint-i-vuit anys, "labrador de oficio", es va limitar a dir que coneixia Joan Spanedda però no sabia res sobre la mort de Sebastian Solinas (ff. 53, 53v).

Sebastian Sanna d'Ittiri de quaranta anys, que fou interrogat el 27 de novembre, va confirmar, pel que feia a la mort de Sebastian Solinas, cosí de segon grau de l'acusat, que aquella mort fou imputada a

Sebastian Ara. Ho sabia perquè li ho havia dit Luguia Ezone, mare de Joan Spanedda. A més estava al corrent que Sebastian Ara era cosí de segon grau de Joana Quessa, segons el que havia sentit dir per Francesc Idocu pare de Joana. Però no sabia si Joana era enemiga capital de Joan Spanedda o si aquesta l'odiava, ans ell havia vist, després de la mort de Sebastian Solinas, que Joan Spanedda vivia amb una mateixa cabana de pastor amb Jorge Sarria, marit de Joana Quessa i amb Francesc Idocu, pare de Joana (f. 54), menjant i bevent junts amb amistat i no pas com a enemics (f. 54v).

Jerònimo Sanna, natural de la mateixa vila, de seixanta-cinc anys, "labrador de oficio", interrogat en el mateix dia, desmentí Joan, depasant que Sebastian Solinas, feia dotze o catorze anys, va ser mort per Salvador Spano (f. 55) d'Ittiri per venjar-se, es deia, d'una estocada que Solinas li havia assestat anteriorment. Per aquest crim el van bandejar i es quedà fora de la vila per tres o quatre anys. A Ittiri això era notori a tothom i el que deia Joan Spanedda que Sebastian Solinas fou matat per Sebastian Ara no era veritat. Això, ell, no ho va sentir mai i tampoc estava al corrent que Joana Quessa era enemiga de l'imputat a causa d'aquesta mort, ni sabia que li tenia odi (f. 55).

En el reial castell de Sàsser l'1 de desembre de 1657 davant l'Inquisidor Carriço fou conduït Joan Spanedda i en presència del seu defensor Pedro Quesada li fou dit que s'havien escoltat les defenses que havia requerit i si tenia altres coses a dir que les digués. Joan Spanedda, d'acord amb el seu "letrado", que probablement confiava en la clemència del tribunal, respongué que concluïa definitivament la causa (f. 55v).

Diferents motius l'empenyien a aquesta tria: la consciència que de la confrontació dels testimonis ja no podia obtenir més cap ajut; el fet que ell havia protestat sempre la seva innocència i negat tota acusació, i això era un element que el tribunal tindria en compte; les declaracions de tres testimonis creïbles, que l'havien alliberat de la probable acusació d'haver abandonat la fe catòlica; la consideració que la deposició més perillosa, la de Petronilla Cossu era, tot plegat, la testificació d'una que el mateix tribunal havia jutjat posseïda i que la més compromesa era Miquela Ezone, la seva tia i no pas ell; que només l'acusació de fetilleria podia revelar-se perillosa perquè sostinguda per dos testimonis (Bellay i Joana Quessa) que de tota manera no eren testimonis oculars¹¹, i sobretot, i això ho sabia molt bé el seu defensor, que, si l'aguessin condemnat per bruixeria, des del 1614 la Suprema ja no sancionava més la mort amb el foc com a càstig per aquest delicte¹², i últim motiu, però no pas insignificant, que calia considerar, era la seva menor edat, que el salvava de penitències greus.

Però les esperances de Joan van ser desil·lusionades. El tribunal descobrí en el llibre dels batismes de la parroquial d'Ittiri que ell era major de vint-i-cinc anys, atès que fou batejat el 1630 (ff. 50, 62).

No sabem si l'imputat havia mentit deliberadament per sostreure's a penes més severes, i en aquest cas la seva jugada havia estat òptima perquè el tribunal reservava sentències més indulgents als menors, o si de debò ignorava la data precisa del seu naixement. Aquesta descoberta féu procedir el Sant Ofici contra ell amb tot el rigor autoritzat per la llei.

El 10 de desembre, per unanimitat, el consell del Sant Ofici va votar la condemna (f. 56). Joan Spanedda fou jutjat culpable de "graves y atroces" delictes d'heretgia i d'altres "abominables" d'endevenació, fetilleria i superstició: de fet havia fet morir bestiar amb arts del dimoni (f. 57v), executant el "maldito hechiço" del bastó (f. 59); havia participat en el retrobament nocturn de fetilleries (f. 57v) en companyia de quatre diables en forma de cabrons, fet, aquest, que denotava el pacte exprés i la relació que l'imputat tenia amb el dimoni; havia intentat enganyar el Sant Ofici, que caritativament l'amonestava per tal que digués la veritat sencera, callant-la amb una escassa i disfressada confessió (f. 59v); havia estat perjuri quan, sota jurament, va negar que algun dels seus parents havia estat castigat pel tribunal de la Inquisició i va ocultar el seu lligam de parentela amb la tia materna Isabel Carta (f. 59v); havia mentit, també, sobre la seva menor edat (ff. 60v, 62). Per aquestes culpes el tribunal hauria pogut condemnar-lo a grans i greus penes, però va voler ser misericordiós. Va manar que el dia de la publicació de la sentència, divendres 21 de desembre de 1657, l'imputat sortís en acte públic de fe en "cuerpo sucinto", sense barret amb una espelma en mà, una corda al coll i amb mitra i ensenya de fetiller, on es llegís la sentència. L'acte públic havia de ser celebrat en l'església de Santa Caterina de Sàsser, el mateix 21 de desembre, en presència de l'Inquisidor, de tots els ministres i familiars del Sant Ofici i de les màximes autoritats civils (f. 63). I a l'església Joan Spanedda havia d'abjurar *de levi* públicament tots els delictes dels quals era acusat. El dia següent havia de ser conduït, cavalcant un ase, a dors nu, pels carrers més freqüentats de Sàsser amb veu de pregoner que notifiqués els seus crims, i, a més, se li havien de donar cent fuetades i altres cent en la vila d'Ittiri i durant tres anys havia de servir com a galiot al rem, sense sou, en les galeres de "su Majestad" (f. 62v).

NOTES

¹ P. O. GIACOBBE, *Epistolario di Antonio Parragues de Castillejo*, Milano 1958, p. 104.

² Vegeu M. M. COCCO, *Sigismondo Arquer. Dagli studi giovanili all'autodafe*, Cagliari 1987.

³ R. CANOSA, *Storia dell'Inquisizione spagnola in Italia*, Roma 1992, p. 281.

⁴ H. KAMEN, *La Inquisición española*, Barcelona 1979, p. 213.

⁵ R. CANOSA, *Storia dell'Inquisizione* cit. , pp. 285 i ss.

⁶ G. SORGIA, *L'Inquisizione in Sardegna*, Cagliari 1991, pp. 77 i ss.

⁷ B. BENNASSAR, *Storia dell'Inquisizione spagnola dal XV al XIX secolo*, Milano 1995, p. 111 i ss.

⁸ ID., *Storia dell'Inquisizione* cit, p. 113 i ss.

⁹ Sobre el tema de les paraules injurioses vegeu B. Bennassar, *Storia dell'Inquisizione* cit. , pp. 116-117, que ens recorda que eren suficients baralles públiques, amb acompanyament d'injúries greus, testificades pel testimonis de la defensa, per admetre la recusació.

¹⁰ Encara que no és indispensable per la història d'aquest procés, hem de remarcar que el fet d'atribuir la mort de Sebastian Solinas, cosí de l'acusat, una vegada a Joan Baingio Ara i una altra a Sebastian Ara suscita dubtes, atès que fa la impressió que dos Ara, parents, hagin matat junts Solinas, o que es tracti d'un error de transcripció. Més comprensible l'oscil·lació de les dates, que tenen el suport de la memòria, no sempre perfecta, dels deposants.

¹¹ Pel que fa a la necessitat de dos testimonis oculars per la condemna, vegeu B. P. Levack, *La caccia alle streghe in Europa agli inizi dell'età moderna*, Bari 1990, p. 85.

¹² H. Kamen, *Inquisición i Bruixeria*, "Avenç" núm. 61 a. 1983, p. 516.

APÈNDIX

ARCHIVO HISTORICO NACIONAL DE MADRID (AHNM), *Inquisición*, leg. 1628 n. 1, ff. 57-61.

Visto por nos los Inquisidores apostolicos contra la heretica pravedad y apostasia en este Reyno de Seredeña y su distrito et un processo de pleito y causa criminal que ante Nos a pendido y pende entre partes de la una actor acusante el señor Inquisidor Fiscal de este Santo Officio y de la otra reo que se deffiende Juan Ispanedda vecino y natural de la villa de Ittiri Cannedo. Sobre y en raçon de que el dicho promotor fiscal pareciendo entre Nos con su querella y acusación que presento contra el dicho Juan Ispanedda Dixó que siendo el susodicho cristiano baptizado y confirmado por tal tenido y reputa-

do goçando de las prerrogativas graçias y preeminencias y libertades que los demás fiels suelen y deven goçar usando mal de todo avía sido desagradeçido a tantos beneficios recebidos de Dios nostre Señor y sin temor suyo antespuesto y en menos privos de la justicia que VS administra y en gran cargo de su consciencia causando grave escandalo en la republica havía cometido graves y atroçes delictos de heregía y otros abominables de adivinación hechiseries y superstición, haçiendo morir los ganados con arte del demonio con quien tenía pacto expreso siendo venefico y homicida todo contra lo que tiene y enseña nostra sancta madre Iglesia de los quales le acusava en generale, y en particular habiendo sido a desoras de la noche un dia del mes de otubre del año passado a cierta casa de dicha villa en compañía de quatro mugeres muy conjuntas suyas y mas quatro demonios en forma de quatro cabrones que las acompañavan y uno delos quatro cabrones iba derecho en dos pies como persona y se iba siempre y estava detrás de una de las mugeres y cada uno de los cabrones hechado en tierra detrás de cada una de las otras res mugeres los quales cabrones tenían el pelo largo de color roxolas orejas largas y anchas y los ojos muy grandes y llevavan la lengua fuera de la boca tan grande como la mano y muy negra, y habiendo dicho una a otra de las sobre dichas mugeres saca aquellos que emos hecho, refiriendose a un atado de hechisos, la tal muger para buscar entre los colchones de una cama y no allandolos, porqué los havia mudado otra personade la cabeçerria los pies de la cama, acerdaron de preguntarle a uno de los demonios que las acompañavan en forma de cabron llamado Muciano, que donde estavan que los buscasse y dicho demonio Muciano fue y con la boca los sacó de entre los colchones los quales hechisos estavan en un emboltorio de pañoroxo en queavia un pedaço de suela de çapato dos pedaços de vela puestos en forma de cruz y en medio de un pedaço a otro de dicha vela un lagarto y en medio llevaba una espinaque sustentava dicho lagarto con los dichos pedaços de vela asi y en cruz y el dicho lagarto llevaba en cada ojo y en las sienes y en la boca una espina, y como tuvieron los hechisos refferidos en las manos las dichas quatro mugeres dixeron ayosa andemus a las poner, y otra de ellas respondió andemus et pongiemuslas in sa corte, y otra de las mugeres respondió no in su giannile proqui custa matessi notte las det giampare, qui si las ponimus in sa corte las podan giumpare sas teracas, a que respondió otra de las mugeres vamos a casa de aquella açotada de Julianay acabemos la tanto por quanto no a de tomar marido ja le emos tomado el que tenía, fetemuslaa nettu mundia, y despuésuna de las sobre dichas mugeres dixo a otra dellas saca aquel azeite que tenemos para untarnos, la qual sacó una ollita de tierra de debaxo la cama con el qual azeite, haviendose todas quatro desnudado en queros, se untaron y dixeron bamos aora, a todo lo qual este reo havia estado por guarda a la puerta de una guerra que ay en dicha casa y se fue con dichas mugeres y los quatro demonios

en forma de cabrones que fueron a hechar los heçiços con los cuales hiçieron diferentes omicidios y gravissimos daños, todos los cuales sortilegios y heçiços denotavan el pacto expreso y comunicación que este reo tenía con el demonio.

Item se acusava que en prosecución de los heçiços y encantos que con arte del demonio usava este reo tomó un palo de una madera que en sardo llaman calarigue y llevandole en las manos dixó: a que quereis apostar que con este palo matto todo el ganado que ay en la villa, y haviendole replicado una persona como podía ser matar todo el ganado a palos que quando matasse alguno serian ovexas perché las vacas no era possible, a que respondió este reo: el palo lo tengo de limpiar y después le pondré en lugar donde se pisen los ganandos y con tres palabras que diré quantos passaran por allí todos morirán

Item que poniendo en execución las amenazas deste maldito heçiço tomó un pedaço de dicho palollamado calarigue y quitandole la corteça y poniendo en el tres pedaçosde carne y diziendo tres palabrasle puso en un lugar por donde passaron las ovexas de un hombre de dicha villa de Ittiri, y con efecto todas murieron, jactandose de tan diabolico hecho y tambien amenazando que lo mesmo havia de hacerdel ganado de qualquiera persona a quien el tuviesse odio, y aunque en las audiencias que con el se havian tenido en este tribunal avia sido caritativamente y amonestado para que dicesse y declarasse enteramente la verdad no lo havia fecho, antes callandola con una disminutta y paliada confessión avía pretendido engañar a este Santo Officio, y se avía perjurado evidentemente pues haviendole VS mandado debaxo de juramento que declarasse si sus padres o abuelos o alguno de sus parientes havia sido preso o castigado por el Santo Officio, respondió que no, siendo assy que Sebastiana Bezonì su abuela materna fue castigada por este Santo Tribunal por el crimen de famosa hechisera, cuyas enormidades este reo havia heredado y prosiguído y juntamente se havia perjurado en la declaración de sus parientes pues havendole preguntado assy mesmo debaxo de juramentoque tios tenía hermanos de madre dixó que solo tenía Michela Sanna siendo assy que también era hermana de su madre Isabel carta la qual avía querido ocultar como ha ocultado de si y de otras personas muchos delictos con animo de perseverar en ellos de los cuales le protestava acusar. Por tanto pedía y suplicava que havida esta su relación por verdadera en la parte que bastasse a vencimiento de su causa mandassemos declarar y declarassemos al dicho Juan Ispanedda por hechor y perpetrador de los dichos delictosde los cuales le tengo acusado y aver caydoy incurrido en sentencia de excomunió major y de ella estar ligado, y como a talle condenassemos en las mayores y mas graves penas que por derecholeyes y prematicas de este reynomotus propios de los sumos Pontificese instrucciones del santo Officio están dispuestas contra semejantes delinquentes, establecidas,

executandolas en su persona y bienes para castigo suyo y exemplo de otros, y en caso necessario y sin perjuyçio de sus pruebas ponerle a questión de riguroso tormentoen el estuviesse y en su persona se le repitiessemos hasta tanto que el dicho Juan Ispanedda de su propia boca dixesse y confessase la verdad, y en todo le hiçiessemos entero cumplimento de justicia la qual nos pedía implorando para ello nostro officio y juro a Diosen forma que la dicha acusación no la ponía de malicia y en la prima audiencia que con el dicho Juan Ispanedda tuvimos nos dixó y confessó ser cristiano bautiçado y confirmado desendiente de casta de cristianos viejos sin que este reo ny ninguno de sus assendientes transversales ni collaterales hayan sido condenados presos reconsiliados ni penitenciados por el Santo Officio de la Inquisición y que confessava y comulgava en los tiempos que manda la santa madre Iglesia y no había estudiado sciencia ny facultad alguna ignorando assy mismo los mandamientos de la ley de Dios y que no sabía ny presumía la causa porqué el tribunal le había mandado prender por no hallarse culpado de delicto que huviesse cometido contra nostra santa fe catholica, ni menos sabía de otros cosa alguna y que esta era assy la verdad por el juramento que había fecho. Por todo lo qual el dicho señor inquisitdor fiscal [...] la acusación de suso referida a la qual respondiendoy con el juramiento el dicho Juan Ispanedda dixó, haviendole antes procurado de curador por haver declarado ser de menor edad, que el no había muerto ganado alguno sino Dios nuestro señor los matava y que en todo había dicho y confessado la verdad y no se había perjurado ni tampoco había conoçido a Sebastiana Bezoni su abuela materna y podía ser que esta huviese sido castigada por el Santo Officio, pero que el no lo sabía porqué quando esto sucedio devia ser este muy muchacho y que su madre de este reo solo tenía una hermana llamada Miquela Sanna y que aunque el tribunal le diesse tormento no sabía mas de lo que dexava dicho por ser assy la verdad por el juramiento que había fecho y no nos quisó decir ni confessar otra cosa.